

**ԳՐԻԳՈՐ ՆԱՐԵԿԱՑՈՒ ԵՎ ՆԵՐՍԵՍ ՇՆՈՐՀԱԼՈՒ
ԵՐԱԺՇՏԱՐՎԵՍՏԻ ԱՐՁԱԳԱՆՔՆԵՐԸ ԿԻԼԻԿՅԱՆ
ԱՆԱՆՈՒՆ ՀԵՂԻՆԱԿԻ ՏԱՂՈՒՄ**

Աստղիկ Մուշեղյան (*Հայաստան*)

*արվեստագիտության թեկնածու
«Մարենադարան» Մեսրոպ Մաշտոցի անվան
հին ձեռագրերի ինստիտուտ
Հայ հոգևոր երաժշտության կենտրոն*

Գրիգոր Նարեկացու (X–XI դդ.) երաժշտաբանաստեղծական արվեստը հսկայական ազդեցություն է ունեցել հայ մասնագիտացված երգարվեստի վրա ընդհուպ մինչև ուշ միջնադար, նրա տաղերի նմանողությամբ են հորինվել հայտնի և անհայտ հեղինակների բազմաթիվ երկեր: Նարեկացու և հետագա շրջանում հորինված ստեղծագործությունների անմիջական աղբյուրները դրսևորվել են ոճի և լեզվամտածողության մեջ, ինտոնացիոն–ռիթմական կառույցներում և ձայնեղանակային համակարգում, իսկ առավել հաճախ՝ քաղածո մեղեդիական դարձվածքների մակարդակով: Նարեկացու տաղերի երաժշտական բաղադրիչները նորովի են մեկնել կիլիկյան երաժշտական մշակույթի ներկայացուցիչները, որոնք վերանայել–վերաեղանակավորել են դրանք «*ըստ երգաստեղծության զարդոլորուն ոճի նոր պահանջներ*»¹, համաձայն Ն. Թահմիզյանի ուսումնասիրության՝ «Աչքն ծով»–ը՝ XII–XIII², իսկ «Դիտելով զհեթանոսս»՝ XIII–XIV դարերում³: Վերջինս Գրիգոր Նարեկացու «Հաւուն, հաւուն» տաղի նոր տարբերակն է՝ առանց գրական բնագրի առաջին տողի: Նշված տաղերը հայտնի են

¹ Ն. Թահմիզյան, *Գրիգոր Նարեկացին և հայ երաժշտությունը V–XV դդ.*, Երևան, Հայկական ՍՍՀ ԳԱ հրատ., 1985, էջ 110:

² Նույն տեղում, էջ 43 և 219:

³ Նույն տեղում, էջ 271:

Նիկողայոս Թաշճյանի գրառմամբ և զետեղվել են «Ձայնագրեալ երգեցողութիւնք Սրբոյ Պատարագի» հատորում⁴:

Գրիգոր Նարեկացու տաղային ստեղծագործության և կիլիկյան երաժշտարվեստի միջև գոյություն ունեցող աղերսները դեռևս լիակատար կերպով չեն քննվել: Պատճառը, մասամբ նաև, կիլիկյան շրջանից մեզ հասած տաղային նմուշների ոչ բավարար ուսումնասիրված լինելն է: Եվ ահա, այս առնչությամբ մեր կատարած հետազոտությունը՝ խնդրո առարկա հարցի դիտանկյունից, բոլորովին նոր երեսակներ է բացահայտում:

Կիլիկյան երաժշտական մշակույթը՝ իր խոշորագույն գործիչներով, վանական միջավայրում գործած երաժիշտ–փիլիսոփաներով, ձեռագրական սքանչելի մշակույթ ստեղծած հայտնի գրչակենտրոններով, մի ուրույն և նշանակալի դարաշրջան էր հայ երաժշտության պատմության մեջ: Կիլիկյան երաժիշտները, ստեղծագործական հարուստ ժառանգություն թողնելուց զատ, հիմնարար դեր կատարեցին նաև հայոց ծիսամատյանների խմբագրության գործում՝ դրանք լրացնելով նաև նոր երկերով: Այս առումով, անշուշտ, պատմական կարելի է համարել Ներսես Շնորհալի Հայրապետի (XII դ.) գործունեությունը, որի ջանքերով հայոց Պատարագի երաժշտական բաղադրիչը ևս կարգավորվեց և բարեզարդվեց. «Նորոգէր զառաջին սուրբ հարցն հասարակեալ կարգս Եկեղեցոյ. եւ զարդարէր Եկեղեցիս Հայաստանեայց անթերի լրմամբ: Եւ հոգետոր երգովք եւ քաղցրանուագ եղանակօք վայելչացուցանէր զՍուրբ Պատարագին խորհրդական երգսն»⁵: Այս փաստը վկայում է նաև Կիրակոս Գանձակեցի (XIII դ.)՝ «Արար նա զբարոզ Սրբոյ Պատարագին քաղցր եղանակս»՝ ի թիվս այլ երգերի հիշատակելով նաև խոսրովային ոճով գրված տաղերն ու մեղեդիները⁶:

---

⁴ *Ձայնագրեալ երգեցողութիւնք Սրբոյ Պատարագի*, Վաղարշապատ, ի տպարանի Սրբոյ Կաթողիկէ Էջմիածնի, 1878, էջ 96 և 99:

⁵ Պատմություն վարուց Սրբոյն Ներսեսի Կաթողիկոսի Հայոց եւ տիեզերալոյս իմաստասիրի սկսեալ ի նախնեաց անտի նորին. տե՛ս *Սոփեռք հայկականք*, ԺԴ., ի Վենետիկ, ի տպարանի Մխիթարեանց, 1854, էջ 37:

⁶ **Կիրակոս Գանձակեցի**, *Պատմություն Հայոց*, աշխ. Կ. Մելիք–Օհանջանյանի, Երևան, ՀՍՍՌ ԳԱ հրատ., 1961, էջ 119:

Պատարագի խորհրդակատարության ընթացքին կատարվող բազմաժանր երգերը՝ քարոզները, սրբասացություններն ու այլ երգասացությունները Ներսես Շնորհալուն ընծայելու վերաբերյալ բազմաթիվ վկայություններ կան ձեռագրական աղբյուրներում⁷: Այդպիսիք պահպանվել են մասնավորաբար նաև՝ «Որք զքրովբեիցն խորհրդաբար կերպարանիմք» սրբասացության երաժշտական բաղադրիչի առնչությամբ: Շնորհալու անունը՝ «զոր ասացեալ է Տն. Ներսիսի Հայոց Կաթողիկոսի»⁸, դրոշմված է XII դարից մեզ հասած խազագիր պատառիկ-պահպանակի էջերին, որտեղ Պատարագի երգերի շարքում գրի է առնված նաև նշյալ սրբասացության «Ալէլուիա» հատվածը⁹: Գրչական նույնպիսի հղումներ կան XIV դարում (տեղի՝ անհայտ) գրված Մանրուսմունքում՝ «Ներսէսի Կաթողիկոսի. Որք ըզքրովբեիցն»¹⁰, ինչպես նաև՝ XVI դարի մի ժողովածուում՝ «Տեսոն Ներսէսի ասացեալ Հայոց կաթողիկոսի Կլայեցոյ: Որք ըսպր քերովբեիցն»¹¹:

⁷ Պատարագի համար Շնորհալու հորինած երգերի մասին տես Հ. Ղ. Մ. Ալիշան, *Շնորհալի և պարագայ իր*, Վենետիկ, Ս. Ղազար, 1873, էջ 447–448: Ն. Թ-ահմիդյան, *Ներսես Շնորհալին երգսահան և երածիչը*, Երևան, Հայկական ՍՍՀ ԳԱ հրատ., 1973, էջ 40–47: **Զարեհ վարդապետ**, Ներսես Շնորհալի երածիչը եւ Ս. Պատարագի երգեցողությունը, *Հասկ*, պաշտօնական ամսագիր Կաթողիկոսության Հայոց Մեծի Տանն Կիլիկիոյ, Անթիլիաս, 1973, N 11–12, էջ 479–483:

⁸ Մեբրոպ Մաշտոցի անվան Մատենադարան (այսուհետև՝ ՄՄ), ձեռ. N 8620, *Ձեռագր Մաշտոց*, 1636, Կ. Պոլիս: Նկարագրության մեջ՝ «Ներսիսի Շնորհալոյ Երգ Պարարագի». տես *Մայր ցուցակ ձեռագրաց Մաշտոցի անվան Մարենադարանի*, հատ. Բ, կազմեցին՝ Օ. Բզանյան, Ա. Զեյթունյան, Փ. Անթարյան, Երևան, Հայկական ՍՍՀ Գիտությունների ակադեմիայի հրատ., 1970, էջ 783:

⁹ Այս պատառիկի մասին տես **Ռ. Աթայան**, *Հայկական խազային նուրագրությունը*, Երևան, Հայկական ՄՍՌ ԳԱ հրատ., 1959, էջ 59–60, ինչպես նաև՝ **Զարեհ վարդապետ**, *Ներսես Շնորհալի երածիչը եւ Ս. Պարարագի երգեցողությունը*, էջ 480–481:

¹⁰ Ձեռ. N 328, թ. 116ա. տես *Մայր ցուցակ հայերէն ձեռագրաց մարենադարանին Մխիթարեանց ի Վենեթիկի*, հատ. Դ., Շարակնոց–Ջաշոց–Փամագիրք–Խորհրդատետր–Մանրուսմունք–Կցուրդք, յօրինեց Հ. Ս. վրդ. Ճեմմեմեան Մխիթարեան Ուխտէն, Վենետիկ–Ս. Ղազար, 1993, ս. 1112:

¹¹ Ձեռ. N 432, Մանրուսմունք եւ Տօնացոյց, 1641, Մեքաստիա, թ. 65բ. տես *Ցուցակ հայերէն ձեռագրաց մարենադարանին Մխիթարեանց ի Վիննա*, կազմեց Հ. Յ. Վ. Տաշեան Մխիթարեան Ուխտէն, Վիննա, Մխիթարեան տպարան, 1895, էջ 883: Ցուցակի «Այբբենական ցանկ անուանց եւ նիւթից» բաժնում ևս սրբասացությունն ընծայվում է Ներսես Շնորհալուն (էջ 1135): Տե՛ս նաև **Ն. Թ-ահմիդյան**, *Ներսես Շնորհալին երգսահան և երածիչը*, էջ 43:

«Քերովբեական երգի» հնագույն տեքստը մուտք է գործել հայոց Պատարագի բնագիր և կատարվել Ս. Ընծաների Վերաբերության ժամանակ («Կանոն Սուրբ Պատարագի»): Կարգի ձայնագրությունը¹² կատարել է Ն. Թաշճյանը՝ ծիսական բնագրերի քաջիմացությամբ ու երաժիշտ-ձայնագրագետի մեծահմուտ վարպետությամբ: Սա մի բազմամաս հորինվածք է՝ բաղկացած բուն «Որք զքրովբեիցն» սրբասացությունից և այն ընդմիջարկող երգվող («Յարեու եհար զխորան Իւր...», ԺԸ, 6 և «Ճանապարհ արարէք Այնմիկ...», ԿԷ, 34) և արտասանվող («Համբարձեք իշխանք», ԻԳ, 7-10) սաղմոսներից՝ երաժշտական բաղադրիչի՝ կիլիկյան երգարվեստին այնքան բնորոշ մեծակերտ-զարդարական ոճով¹³, բազմաշերտ երաժշտական հյուսվածքով, մեղեդիական հարուստ նկարագրով, տիպական պտույտներով ու ռիթմական բազմապիսի պատկերներով, հիմնանյութերի ու դրանց զարգացման կերպերի բազմառատությամբ, համադրվող ձայնեղանակների բազմագունությամբ և այլն: Շնորհալի Հայրապետի հորինած այս երաժշտապատումը գրեթե զերծ է մնացել մասնագիտական լուրջ ուշադրությունից¹⁴: Մեր հետաքրքրությունների ծիրում կատարելով սրբասացության մեղեդիական պատկերի քննությունն ու համեմատական վերլուծությունը Ձայնագրյալ Պատարագի նմուշների հետ, շարքի կտորներից մեկում՝ «Խորհրդաբար կերպարանիմք» բառերին համապատասխանող մասում, հայտնաբերեցինք մի ընդարձակ հատված, որն ամբողջապես ընդգրկվել է մեր կողմից արդեն հիշատակված «Դիտելով զհեթանոսս» տաղի մեջ՝ մեկ-երկու տարրափոխությամբ (օրինակ 1).

---

¹² «Եթե զՍուրբ Խորհուրդն վերաբերել կամիցիս, այս է արարողութիւնս». տե՛ս *Ձայնագրեալ երգեցողութիւնք Սրբոյ Պատարագի*, էջ 198-203:

¹³ Բացառությամբ երկու փոքր եզրափակիչ հատվածների:

¹⁴ Ն. Թահմիզյանն իր աշխատություններում վերլուծության է ենթարկել «Որք զքրովբեիցն» սրբասացության բազմաթիվ կտորներից մեկը միայն. տե՛ս *Ներսես Շնորհալին երգահան և երաժիշտ*, էջ 72-75 և *Գրիգոր Նարեկացին և հայ երաժշտությունը V-XV դդ.*, էջ 255-256:

Ոչ միայն տվյալ հատվածում, այլև ամբողջ սրբասացության մեջ առկա են Ներսես Շնորհալու շարականներին¹⁵ կամ սրբասացություններին¹⁶ բնորոշ արտահայտչաձևեր՝ փոքրագույն կառույցներից մինչև ընդարձակ մեղեդիական դարձվածքներ, որոնք նկատելի են նաև «Դիտելով զհեթանոսս» տաղի երաժշտական հյուսվածքում: Ուրեմն, կիլիկյան հեղինակները, Գրիգոր Նարեկացու տաղերը վերաեղանակավորելիս, ազատորեն օգտվել են Ներսես Շնորհալու երաժշտաբանաստեղծական ժառանգությունից՝ իրենց ստեղծագործություններ ներմուծելով ոչ միայն մեծանուն Երգեցողի երկերի ոճական առանձնահատկություններին բնորոշ առանձին տարրեր կամ կաղապարդարձվածքներ, այլ առավել՝ ամբողջական մեղեդիական կտորներ:

Նարեկացու տաղը երաժշտական նոր «հանդերձանք» ստանալուց հետո էլ ոչ միայն հարատևել է, այլև կիլիկյան երաժշտարվեստում

¹⁵ Հմմտ.՝ «Օրինեցեք մանկունք» (Կանոն Վարդավառի Բ ատուր, Մանկունք), «Լուսապայծառ իմաստիւք» (շարական Բարսղի հայրապետին), «Լերինք ամենայն» (Կանոն Վարդավառի Գ ատուր, Մանկունք), «Որ զանճառելի ծածկապէս» (Կանոն Յովնանու մարգարէին, Հարց) և այլն:

¹⁶ Հմմտ.՝ «Որ ի վերայ նստիս» (Յատուր Աւագ Հինգշաբթու), «Ամենակալ ես Տէր» (մարգարէից, առաքելոց, հայրապետաց եւ վարդապետաց), «Սրբութիւն սրբոց» (մարտիրոսաց) և այլն:

ձևավորել ազդեցության բավականաչափ կայուն ոլորտ՝ ներշնչման աղբյուր հանդիսանալով ստեղծագործող հեղինակների համար: «Դիտելով զհեթանոսս» տաղի երաժշտական կերտվածքի՝ մեր կատարած նոր քննությունը և համեմատական ուսումնասիրությունը Ն. Թաշճյանի ձայնագրած Պատարագի տաղային նմուշների հետ բացահայտեց, որ նրանից է «սերում» «Այսօր ցնծացեք, եղբարք, պարակից եղեալ» տաղը¹⁷: Ուրեմն՝ վերջինս նույնպես սերտ ազգակցություն ունի Ներսես Շնորհալու «Որք զքրովբեիցն» սրբասացության հետ և կրում է նրա ոճական ազդեցությունը:

«Այսօր ցնծացեք»–ի բնագրական վաղագույն գրառումը տեղ է գտել հայոց հնագույն գանձարանային Տաղարանում (թ. 341աբ)¹⁸, որն ընդօրինակվել է 1241 թ. Դրագարկում, Հովհաննես գրչի ձեռքով, Հովսեփ երաժշտապետի շնորհած գաղափար օրինակից.

Տաղ Սուրբ Առաքելոցն Քրիստոսի Պերրոսի եւ Պաւղոսի.

Այսօր ցնծացէք, եղբարք, պարակից եղեալ վերնոցն,

ԶՊերրոս և զՊողոս գովել, յօրս յիշատակի նոցին: [...]

Ձեռագրում տաղը հանդես է գալիս որպես «Գլուխ Եկեղեցւոյ եւ վէմ» տաղի փոխ՝ նրա հետ կազմելով «Գովեստր մատին առաքելոյն Պերրոսի» ծայրակապը, ինչն էլ ենթադրել է տալիս, որ տաղն ու փոխը գրվել են միևնույն հեղինակի կողմից: Հետագայում փոխը համադրվել է այլ տաղերի հետ, այդ իսկ պատճառով ծայրակապը խախտվել է: Կան ձեռագրեր, որոնցում գրառված է «Այսօր ցնծա-

¹⁷ *Չայնագրեալ երգեցողութիւնք Սրբոյ Պատարագի*, էջ 110:

¹⁸ Պահվում է Փարիզի Ազգային գրադարանում, ձեռ. N 79: Ձեռագրի համառոտ նկարագրությունը տես **F. Macler**. *Catalogue des manuscrits Arméniens et Géorgiens*. Paris, Éditeur Ernest Leroux, 1908, p. 36–37, իսկ մանրամասն նկարագրությունը՝ **Գրիգոր Նարեկացի**, *Տաղեր և գանձեր*, աշխ. Ա. Քյոշկեյանի, Երևան, ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ., 1981, էջ 293–302; **R. Kévorkian**, **A. Ter–Stépanian**. Avec le concours de B. Outtier et de G. Ter–Yardanian. *Manuscrits arméniens de la Bibliothèque nationale de France*. Catalogue. Paris, Bibliothèque nationale de France/Fondation Calouste Gulbenkian, 1998, col. 158–167. Մաշտոցյան Մատենադարանում է պահվում ձեռագրի մանրածապավենը (N 453), որից և օգտվել ենք:

ցեք»–ի մեկ հատվածը միայն՝ «Առաքելոյն» ծայրակապով: Այս հանգամանքն էլ հենց հիմք է տվել հետազոտողներին տաղը վերագրելու «Առաքել» անունով տաղերգուին՝ հատկապես հենվելով Մաշտոցյան Մատենադարանի N 2672 Գանձարանի նմուշի վրա (1607, Կաֆա, թ. 216ա, խորագիր՝ «Տաղ համօրէն առաքելոցն», ծայրակապը՝ «Առաքել»): Այդպես է վարվել Հ. Անասյանը, որը ստեղծագործության հեղինակ է համարել Առաքել վարդապետին¹⁹: Տաղը ոմն «Առաքելի» է ընծայել նաև Ս. վրդ. Ճեմճեմյանը²⁰՝ հավանաբար նույնպես հիմք ընդունելով վենետիկյան հավաքածուի այն մեկ–երկու ոչ լրիվ բնագրերը, որոնցում տաղի ծայրակապը կազմում է «Առաքել» կամ «Առաքելոյն»²¹: «Այսօր ցնծացեք»–ի հեղինակային պատկանելության հարցին անդրադարձել է վաստակաշատ բանասեր–միջնադարագետ Ա. Ղազինյանը, որը նախ, կասկածելի է համարել տաղն Առաքելին վերագրելը և ապա հերքել հատկապես Առաքել Բաղիշեցուն ընծայելը. «Տաղը հին է»,— իրավացիորեն եզրակացրել է նա²²:

¹⁹ Հ. Անասյան, *Հայկական մարենագիտություն*, Ե–ԺԸ դդ., հատ. Ա, Երևան, ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ., 1959, ս. 1101: Հավանաբար, շփոթմունքի պատճառ է հանդիսացել նաև N 2672 ձեռագրում տաղին անմիջապես հաջորդող՝ «Տաղերս յԱռաքել վարդապետել ասացեալ» խորագիրը, որ վերաբերում է «Ճառագայթիք ճանանչանման» տաղին: Վերջինս «Այգի տընկեալըք վայելուչք»՝ այբբենական ակրոստիքոսով գրված տաղի մասն է կազմում, որ գրիչը բաժանել է «Ա–Ղ» և «Ճ–Բ» տների՝ դրանց միջակայքում զետեղելով առաջալերին նվիրված այլ գանձեր ու տաղեր, այդ թվում նաև՝ «Այսօր ցնծացեք»–ը (նյութի նման տեղաբաշխման հանդիպել ենք նաև այլ ձեռագրերում): «Գովասանք Սուրբ Առաքելոցն Քրիստոսի» վերատառությամբ՝ «Այգի տընկեալըք վայելուչք» տաղն ընծայվում է Առաքել Սյունեցուն. տե՛ս Հ. Մ. Պոտուրեան, *Առաքել Միսնեցի եւ իր քերթուածները*, Վենետիկ, ի տպարանի Սրբոյն Ղազարու, 1914, էջ 41:

²⁰ *Մայր ցուցակ հայերէն ձեռագրաց մարենագիտութեան Միսիթարեանց ի Վենետիկ*, յօրինեց Հ. Ս. վրդ. Ճեմճեմեան Միսիթարեան Ուխտէն, հատ. Ե, Յայսմատուրք–Գանձարան–Տաղարան–Տօնացոյց, Վենետիկ–Ս.Ղազար, 1995, ս. 1111:

²¹ Զեռ. N 604, Գանձարան, 1488 թ., Նելսրի, թ. 53ա; ձեռ. N 956, Գանձարան, ԺԶ դ., Արճէշ, թ. 36ա; ձեռ. N 167, Գանձարան, 1610 թ., Կաֆա, թ. 178ա; ձեռ. N 534, Տաղարան, 1686 թ., Երուսաղէմ, թ. 62ա. տե՛ս *Մայր ցուցակ հայերէն ձեռագրաց մարենագիտութեան Միսիթարեանց ի Վենետիկ*, հատ. Ե:

²² **Առաքել Բաղիշեցի**, ուսումնասիրություն, քննական բնագրեր և ծանոթագրություններ Ա. Ղազինյանի, Երևան, ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ., 1971, էջ 35–36: Գանձարան–Տաղարաններում տեղ է գտել խնդրո առարկա տաղի սկսվածքով, սակայն այլ շարունակությամբ՝ «Այսօր ցնծացեք, եղբարք, Գալստեամբ Հոգւոյն» Հոգեգալստյան տաղը,

«Այսօր ցնծացեք, եղբարք» տաղը մեծ տարածում է գտել և Կիլիկիայում, և բուն Հայաստանում՝ ինչպես երևում է ստորև ներկայացվող գրչագրերի ոչ լրիվ ցանկից.

- Տաղարան, 1348, Սիս, [թ. 48ա]²³,
- Գանձարան, 1381, Կաֆա, թ. 356ա²⁴,
- Գանձգիրք, 1387°, Երզնկա՛մ, էջ 624²⁵,
- Գանձարան, 1387–ից հետո, Յիպնավանք, թ. 183ա²⁶,
- Տաղարան, 1394, Սիս, թ. 81բ²⁷,
- Գանձարան, 1394, Լիմ, թ. 212ա²⁸,
- Գանձարան, 1396, տեղի՛ անհայտ, թ. 188ա²⁹,
- Գանձարան+Տաղարան, ԺԳ–ԺԴ դդ., տեղի՛ անհայտ, թ. 241բ³⁰,

որի ամենավաղ գրառումը վերստին գտնում ենք 1241 թ. Դրագարկում գրված ձեռագրում (թ. 369ա): «Գանձարան» ժողովածուի հրատարակության գանձերի և տաղերի սկզբնատողերի այբբենական ցանկում այն ընծայվել է Առաքել Բաղիշեցուն. տե՛ս «Մատենագիրք հայոց», ԺԴ. հատ., «Գանձարան», երկու գրքով, գիրք Բ., Անթիլիաս–Լիբանան, 2008, էջ 1592: Սակայն այս տաղը նույնպես Առաքել Բաղիշեցու (1380–1454) հեղինակությունը չի կարող համարվել՝ ակնհայտ պատճառով:

- ²³ Ձեռ. N 2070 – *Մայր ցուցակ հայերէն ձեռագրաց մարենադարանին Միխիթարեանց ի Վենետիկ*, հատ. Ե, ս. 641: Նկարագրության մեջ (ինչպես նաև տաղերի և գանձերի այբբենական ցանկի՝ սույն ձեռագրին վերաբերող մասում, ս. 1111) Ս. վրդ. Շեմճեանը «Այսօր ցնծացեք, եղբարք» փոխը չի առանձնացրել, սակայն հատուկ նշել է «Գլուխ Եկեղեցոյ» տաղի հետ նրա կազմած՝ «Գովեստ մատին առաքելոյն Պետրոսի» ծայրակապը, ինչն էլ հաստատում է, որ ձեռագրում տաղն առկա է:
- ²⁴ Ms. 80 – **R. Kévorkian. A. Ter–Stépanian. Manuscrits arméniens de la Bibliothèque nationale de France**, col. 180.
- ²⁵ Ձեռ. N 2015 – *Մայր ցուցակ ձեռագրաց Սրբոց Յակոբեանց*, հատ. եօթներորդ, կազմեց Ն. արքեպս. Պողարեան, Երուսաղէմ, տպարան Սրբոց Յակոբեանց, 1974, էջ 41:
- ²⁶ ՄՄ, ձեռ. N 8366:
- ²⁷ ՄՄ, ձեռ. N 3503:
- ²⁸ Ձեռ. N 382 – *Մայր ցուցակ հայերէն ձեռագրաց մարենադարանին Միխիթարեանց ի Վենետիկ*, հատ. Ե, ս. 306:
- ²⁹ Ձեռ. N 1672 – նույն տեղում, ս. 317:
- ³⁰ MA XIII 61 – *Systematisch–alphabetischer Hauptkatalog der Königlichen Universitätsbibliothek zu Tübingen (Ma XIII): M. Handschriften. a) orientalische. Verzeichnis der armenischen Handschriften der Königlichen Universitätsbibliothek* von Franz Nikolaus Finck und Levon Gjandschezian. Tübingen, Druck von Max Schmiersow vorm. Zahn & Baendel, Kirchhain N.–L., 1907, S. 93.

Գանձարան, ԺԴ դ., Ղրիմ, թ. 543ա³¹,
Գանձարան+Տաղարան, ԺԴ դ., տեղի՝ անհայտ, էջ 338³²,
Գանձարան, ԺԵ դ. [մինչև 1408], Ցիպնավանք, թ. 22ա³³,
Գանձարան, 1408, Ցիպնավանք, թ. 33ա³⁴,
Գանձարան, 1408–ից հետո, Ցիպնավանք, թ. 46բ³⁵,
Գանձարան, 1425, Քաջբերունիք, թ. 49բ³⁶,
Գանձարան, 1466, Արծկէ, թ. 66ա³⁷,
Գանձարան, 1477, Բալու, Նեղրի, թ. 16բ³⁸,
Գանձարան, 1488, Նեխրի, թ. 53բ³⁹,
Գանձարան, 1489, Վան, թ. 46բ⁴⁰,
Գանձարան, 1490, Արճէշ, թ. 68ա⁴¹,
Գանձարան, ԺԵ դ., տեղի՝ անհայտ, թ. 50բ⁴²,
Գանձարան, ԺԵ, [Աղթամա՛ր], թ. 322բ⁴³ և այլն:

Ընդհանուր առմամբ, մեզ հանդիպած գրչագրերի խորագրերում հեղինակի անվան հիշատակություններ չենք գտնում՝ բացառությամբ երկուսի. դրանք են՝ «Նորսէսի»⁴⁴ (իմա՝ «Ներսէսի») և «Տաղ ի Ներ-

³¹ ՄՄ, ձեռ. N 7785:

³² Ձեռ. N 3645 – *Մայր ցուցակ ձեռագրաց Սրբոց Յակոբեանց*, հատ. տասնամկերորդ, կազմեց Ն. արքեպս. Պողարեան, Երուսաղէմ, տպարան Սրբոց Յակոբեանց, 1991, էջ 64:

³³ ՄՄ, ձեռ. N 6851:

³⁴ ՄՄ, ձեռ. N 3540:

³⁵ ՄՄ, ձեռ. N 5328:

³⁶ Ձեռ. N 607 – *Մայր ցուցակ հայերէն ձեռագրաց մարենադարանին Մխիթարեանց ի Վենետիկ*, հատ. Ե, ս. 323:

³⁷ ՄՄ, ձեռ. N 425:

³⁸ Ձեռ. N 613 – *Մայր ցուցակ հայերէն ձեռագրաց մարենադարանին Մխիթարեանց ի Վենետիկ*, հատ. Ե, ս. 359:

³⁹ Ձեռ. N 604 – նույն տեղում, ս. 391:

⁴⁰ ՄՄ, ձեռ. N 428:

⁴¹ ՄՄ, ձեռ. N 6495:

⁴² ՄՄ, ձեռ. N 4011:

⁴³ ՄՄ, ձեռ. N 430:

⁴⁴ Ձեռ. N 3645, էջ 338 – *Մայր ցուցակ ձեռագրաց Սրբոց Յակոբեանց*, հատ. տասնամկերորդ, էջ 64:

սիսե»⁴⁵ նշումները: Այս վերջին տվյալի հիման վրա էլ, հավանաբար, Հ. Անասյանը, վրիպում համարելով տաղն Առաքել վարդապետին վերագրելու նախորդ նկատառումը, իր աշխատության Բ հատորում գրել է՝ «պեղք է լիներ Ներսես Շնորհալի»⁴⁶: Նկատենք, սակայն, որ բնագրական աղբյուրներում և հատկապես Ներսես Շնորհալու տաղերի և գանձերի գիտաքննական հրատարակության մեջ նման տաղ չկա⁴⁷: Բացառված չէ, որ երկի հեղինակը մեզ դեռևս անհայտ մի երաժիշտ է՝ Ներսես անունով, բայց ոչ Շնորհալին: Ամենայն հավանականությամբ՝ «Այսօր ցնծացեք, եղբարք»–ը պատկանում է կիլիկյան երաժիշտ–փիլիսոփաներից մեկի գրչին, երաժիշտներ, որոնք թեև մնացին անանուն, սակայն կատարելապես հմուտ և ճարտար էին երաժշտական արվեստի մեջ, և նրանց շնորհիվ է նաև, որ կիլիկյան երաժշտարվեստն այդքան մեծ ծաղկում ապրեց:

Խորագրերում «Այսօր ցնծացեք»–ը ներկայացված է և՛ որպես տաղ, և՛ որպես մեղեդի: Նախադասվող բնորոշումներն էլ բազմազան են՝ «Տաղ ազնիւ եւ պիտանի»⁴⁸, «Մեղեդի ազնիւ»⁴⁹, «Տաղ ազնիւ»⁵⁰, «Տաղ գեղեցկայարմար»⁵¹, «Տաղ է մեղեդի գեղեցկայարմար եւ անույշ

---

⁴⁵ ՄՄ, ձեռ. N 3540, թ. 33ա:

⁴⁶ Հ. Անասյան, *Հայկական մաթեմատիկոսություն*, Ե–ԺԸ դդ., հատ. Բ, Երևան, ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ., 1976, էջ 90, ծանոթ. 1: Հեղինակն իր սրբագրումն արել է առանց ձեռագրական հղման:

⁴⁷ **Ներսես Շնորհալի**, *Տաղեր և գանձեր*, աշխ. Ա. Քյոշկերյանի, Երևան, Հայկական ՍՍՀ ԳԱ հրատ., 1987:

⁴⁸ ՄՄ, ձեռ. N 6851, թ. 22ա:

⁴⁹ Ձեռ. N 607, թ. 49բ – *Մայր ցուցակ հայերէն ձեռագրաց մատենադարանին Մխիթարեանց ի Վենետիկ*, հատ. Ե, ս. 323:

⁵⁰ Ձեռ. N 1662, Գանձարան, 1468, Տրապիզոն, թ. 55բ – *Մայր ցուցակ հայերէն ձեռագրաց մատենադարանին Մխիթարեանց ի Վենետիկ*, հատ. Ե, ս. 342: ՄՄ, ձեռ. N 425, թ. 66ա: ՄՄ, ձեռ. N 2665, Գանձարան, 1505, Ս. Գեորգ Զօրասար (Խլաթ), թ. 62ա: ՄՄ, ձեռ. N 2649, Գանձարան, ԺԷ դ., տեղի՝ անհայտ, թ. 59ա:

⁵¹ Ձեռ. N 613, թ. 16բ – *Մայր ցուցակ հայերէն ձեռագրաց մատենադարանին Մխիթարեանց ի Վենետիկ*, հատ. Ե, ս. 359:

ասա»⁵², «Մեղեդի անոյշ»⁵³, «Տաղ գեղեցիկ և զարմանալի»⁵⁴ և այլն, որ, անշուշտ, նաև գեղարվեստական արժանիքներն ընդգծող խոսուն վկաներ են:

Ձայնագրյալ Պատարագում տաղը ներկայացված է առավել ընդհանուր՝ «Առաքելոց» խորագրի ներքո, և բնագիրն էլ մասնակիորեն փոխված է⁵⁵ (երգվում է սկզբնական երկու տողը)։

*Այսօր ցնծացէք, եղբարք, պարակից եղեալ վերնոցն,
Սուրբ զԱռաքեալսն գովել, յօրս յիշափակի նոցին:*

Երաժշտական բաղադրիչում պահպանվել են «Դիտելով զհեթանոսս» տաղի ծանր ընթացքը և մեղեդիական զարդուրուն ոճը: Սակայն «Այսօր ցնծացէք»-ն առանձնանում է զարգացման ավելի համեստ և սուղ միջոցներով, անհամեմատ սեղմ չափերով և ձայնաձավալով, իսկ մեղեդիական զարգացմանը գլխավորապես բնորոշ է հանդարտ, լայնահոս ծավալումը՝ սեկվենցիոն ու շրջազարդող դարձվածքների ներառմամբ (օրինակ 2)։

Հետաքրքիր է նկատել, որ երաժշտական բաղադրիչի և գրական բնագրի փոխառնչության տեսանկյունից ևս «Այսօր ցնծացէք, եղբարք» տաղը «նմանակում» է իր նախօրինակին: Այստեղ նույնպես սկզբնական փոխառնված խոշոր հատվածի համար (**a-d**) հիմք է ծառայել գրական բնագրի ընդամենը մեկ՝ «**Այ**» վանկը (ինչպես որ «Դիտելով զհեթանոսս» տաղում մինևույն հատվածին համապատասխանում է «**Դի**» վանկը): Իսկ երաժշտական բաղադրիչի մնացյալ՝ **e-i** հատվածները զուգորդված են գրական տեքստի առավել ծավալուն մասի հետ: Այս փոխհարաբերությամբ էլ հատկորոշվում է տաղի կառուցվածքը, որն իրենից ներկայացնում է երկմաս ձև՝ եզրափակումով (տես հռոմեական թվերով նշված մասերը):

⁵² Ձեռ. N 604, թ. 53բ – նույն տեղում, ս. 391:

⁵³ Ձեռ. N 638, Գանձարան, ԺԵ–ԺԶ դդ., տեղի՝ անհայտ, թ. 52բ – նույն տեղում, ս. 433:

⁵⁴ ՄՄ, ձեռ. N 6495, թ. 68ա:

⁵⁵ Կարծում ենք՝ սա տեղական ավանդույթի ուրույն դրսևորում է:

Այսօր ցնծացեք, եղբարք

Շանր. Largo

I a

Այ -

b

c

d

II e

սօր
 պա -
 սուրբ
 յօրս

f

ցնձ -
 ռա -
 զա -
 յի -

ծա -
 կից
 ուսք -
 շա -

g

- եղ -
 եալ -
 տա -

ցեք
 եալ
 սըն
 կի

i (Coda)

h

եղ -
 վեր -
 գո -
 նո -

բարք,
 նոցն,
 վե՛ն,
 ցի՛ն:

Երկու տաղերի համեմատական քննությունը ցույց է տալիս, որ Նարեկացու տաղի վերաեղանակավորված տարբերակից «Այսօր ցնձացէք» է ներմուծվել մի քանի կտոր: Դրանք են՝

1. **a,b,c,d** հատվածները նույնությամբ⁵⁶,

2. **f** հատվածը, որի առաջին երկու խմբավորումը վերցված է **c**-ից, իսկ մնացածը՝ «Դիտելով»–ի մեկ այլ մեղեդիական դարձվածքից (դիֆմական տարբերակումով)⁵⁷:

Ժամանակին վերլուծելով «Դիտելով զհեթանոսս» տաղը⁵⁸ Ն. Թահմիզյանը հանգել էր այն եզրակացության, որ ընդհանուր առմամբ նրա երաժշտական բաղադրիչը կրում է XIII–XIV դարերին հատուկ հովերի ու կիլիկյան դրվագազարդ արվեստի վառ կնիքը, բայց նաև գտել, որ «Նարեկացու տաղի նախնական եղանակի հիմնական տրամադրությունը որոշ չափով մնացել է քննարկվող սրեղծագործության ներքին ծալքերում, դրանց հանգուցային գաղտնարաններում»⁵⁹: Ուրեմն, կիլիկյան վարպետները, վերաեղանակավորելով հնավանդ նմուշները, այդուհանդերձ, պահպանել են դրանց նախօրինակների հիմնական երաժշտական ուրվագծերն ու բնութագրական հատկանիշները:

Ոչ միայն «Դիտելով զհեթանոսս», այլև «Այսօր ցնձացէք, եղբարք» տաղի երաժշտական բաղադրիչների քննությունը բացահայտում է դրանց ներքին ծալքերում կամ հանգուցային գաղտնարաններում թաքնված ևս մեկ կարևորագույն շերտ, որն արդեն առնչվում է «Հաւուն, հաւուն»–ի բուն նախնական եղանակին, իմա՝ Կոմիտաս Վարդապետի կատարած ձայնագրությանը⁶⁰:

⁵⁶ Հմմտ. *Չայնագրեալ երգեցողութիւնք Սրբոյ Պատարագի*, էջ 99, «Դիտելով զհեթանոսս» տաղի առաջին չորս տողը:

⁵⁷ Հմմտ. *Չայնագրեալ երգեցողութիւնք Սրբոյ Պատարագի*, էջ 100, տող առաջին:

⁵⁸ Տաղի համառոտ վերլուծությունը տես Ն. Թահմիզյան, *Գրիգոր Նարեկացին և հայ երաժշտությունը V–XV դդ.*, էջ 269–271:

⁵⁹ Նույն տեղում, էջ 271:

⁶⁰ **Կոմիտաս**, *Երկերի ժողովածու*, հատ. 8, Հոգևոր ստեղծագործություններ, խմբ. Ռ. Աթայանի, Գ. Գյողալյանի, Դ. Դերոյանի, Երևան, ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» հրատ., 1998, էջ 142:

Նախ նշենք, որ խնդրո առարկա երեք տաղերի մեղեդիակերտման մեջ էական դեր է կատարում առաջին «Հաւուն» բառի եղանակավորումը: Այս փոքրիկ կառույցը՝ իր բնութագրական *կշռութային թռիչքով*⁶¹ (ձայնակարգի վերջավորող հնչյունից դեպի դիմող ձայնը), «Հաւուն»-ում արդեն բազմապիսի փոխակերպումներ է կրում. դրա տրոհված մասնիկները դառնում են մեղեդիական զարգացման առանձին հիմնատարրեր՝ որոշիչ դեր ստանձնելով ինչպես տաղի ձևակառուցվածքում (տե՛ս հանգածները), այնպես էլ ձայնակարգային ոլորտում: Կիլիկյան երկու տաղերում դրանք առավել ազատ զարգացում են ստանում՝ բնօրինակի համեմատությամբ կրելով ակնհայտ բովանդակային և ձևակառուցվածքային վերիմաստավորումներ (օրինակ 3).

The image shows three staves of musical notation in G minor (one flat) and 2/4 time. The first staff is titled 'Հաւուն, հաւուն' and starts with a treble clef and a 3/4 time signature. The second staff is titled 'Դիտելով զհեթանոսս' and starts with a treble clef. The third staff is titled 'Այսօր ցնծացէք, եղբարք' and starts with a treble clef. Each staff contains several measures of music with various note values and rests.

«Հաւուն, հաւուն» բառերի եղանակավորման անմիջական արձագանքները հստակ երևակվում են «Դիտելով զհեթանոսս» տաղի՝ հնգյակ վերև հնչող, և «Այսօր ցնծացէք, եղբարք» տաղի՝ միակ զարտուղի մեղեդիական դարձվածքներում: Սակայն կիլիկյան տաղերում, նախօրինակի համեմատ, մեղեդու բնույթը կտրուկ վերափոխվում է՝ խոհաքնարականից վերածվելով խոովահույզի, ինչը հակադրության որոշակի տարր է ներբերում երաժշտական հորինվածք (օրինակ 4).

⁶¹ Մ. Նավոյանի ձևակերպումն է: Տե՛ս Մ. Նավոյան, *Տաղերի ժանրի ծագումնաբանությունը և ազատ մեղեդիական մրաժողությունը հայ միջնադարյան մասնագիտացված երգարվեստում*, Երևան, «Արմէշ» հրատ., 2001, էջ 168–170:

Հաւուն, հաւուն

4

Դիտելով զհեթանոսս

Այսօր ցնծացէք, եղբարք

«Հաւուն»-ի հնգյակային բնութագրական թռիչքը կիլիկյան տաղերում հանդես է գալիս նաև որպես այլ վերակերտումների նախասկիզբ, որից ծնունդ առնող մեղեդիական դարձվածքներն այլափոխվում են՝ դառնալով մերթ լուսավոր-հայեցողական, մերթ էլ՝ զգացմունքային-հուզումնալից, ինչպես «Դիտելով զհեթանոսս» տաղում է (օրինակ 5).

Դիտելով զհեթանոսս

5

3

Կիլիկյան տաղերում մեծ զարգացում են ստանում «Հաւուն»-ին բնորոշ հանգածները՝ առավել շրջազարդվելով և վերաճվելով ընդլայն կառույցների (օրինակ 6).

Հաւուն, հաւուն

Դիտելով զհեթանոսս

Այսօր ցնծացէք, եղբարք

«Հաւուն, հաւուն» և «Այսօր ցնծացէք, եղբարք» տաղերի մեղեդիական աղերսները սրանով չեն սահմանափակվում: «Այսօր ցնծացէք»-ում մեկ այլ «փոխառոյթ» հատված է *c*-ի (այսու նաև՝ *f*-ի) սկզբնական կտորը, որը «Հաւուն»-ի «**արթնա**[ցեալ]» բառերին համապատասխանող հատվածի վերափոխված տարբերակն է (օրինակ 7).

Հաւուն, հաւուն

Այսօր ցնծացէք, եղբարք

Նույնանման են նաև «Այսօր ցնծացէք»-ի *g* և *i* հատվածների սկզբնական խմբավորումները՝ հանգեստ «Հաւուն»-ի «**դիպե**[լով]» բառերին համապատասխանող հատվածի՝ վերընթաց շարժումով խմբավորման (օրինակ 8).

Վերջիններիս հարևան մի դարձվածք տեղ է գտել Նարեկացու «Ահեղ ձայնս» տաղում՝ Կոմիտասի ձայնագրությամբ⁶²: Երեք տաղերում էլ այս մեղեդիական դարձվածքները տեղադրված են եզրափակիչ հատվածների սկզբնամասերում, որով դրանք կառուցվածքաբանական կարևոր դերակատարում են ստանձնում: Նշյալ եզրափակիչ մասերը հատկորոշվում են մեղեդու ծավալման հետևյալ ընդհանուր սխեմայով.

ա) սահուն վերընթաց շարժում ձայնակարգի վերջավորող ձայնից դեպի դիմող ձայնը,

բ) ծավալում և աստիճանական էջք դեպի վերջավորող ձայնի ոլորտ և այդ ձայնի հաստատում⁶³:

Այսպիսով, կիլիկյան անհայտ հեղինակի հորինած «Այսօր ցնծացէք, եղբարք» տաղը վառ կերպով կրում է Գրիգոր Նարեկացու երաժշտարվեստի ազդեցության կնիքը: Նրանում միահյուսվել են և՛ հանճարեղ տաղերգուի հորինած բնօրինակը և դրա վերատեղանակավորված տարբերակը՝ նույնական և վերափոխված հատվածներով: «Այսօր ցնծացէք»-ի ձայնադասակային կազմում ևս մեկտեղվում են բնօրինակի⁶⁴ և վերատեղա-

⁶² Տե՛ս Կոմիտաս, *Երկերի ժողովածու*, հատ. 8, էջ 142, տող 1՝ «*սս քսկէ*» բառերին համապատասխանող կտորը:

⁶³ Նույնպիսի դարձվածք կա նաև Ներսես Շնորհալու «Տէր ողորմես. Ստեղծող մանկանց» տաղում՝ Կոմիտասի ձայնագրությամբ (տե՛ս նույն տեղում, էջ 143, տող 1՝ «*Ընդ որս եւ գմեզ ուրախացո*») բառերին համապատասխանող հատվածը), որին ձևակառուցողական համանման դեր է վերապահված:

⁶⁴ Կոմիտասը «Հաւուն, հաւուն»-ի ձայնագրության մեջ նշում է ԴՉ և ԱԿ ձայնադասակները. տե՛ս Կոմիտաս, *Երկերի ժողովածու*, հատ. 8, էջ 142: Ըստ Ն. Թահմիզյանի՝ տաղն ընթանում է ԴՉ առաջին դարձվածքին մոտիկ յուրահատուկ ստեղծարարական մի

նակավորված տարբերակի⁶⁵ հատկորոշ գծերը, սակայն այստեղ դրսևորվում և իր հաստատումն է ստանում մի նոր ձայնեղանակ՝ ԴՁ–ն:

Այս ամենով հանդերձ՝ քննարկվող տաղը բոլորովին այլ ստեղծագործություն է: Նրանում գերիշխում է քնարականության, մտասույզ խոհականության և հուզականության մթնոլորտը, որ մի պահ հանկարծ խախտվում է՝ ընդմիջվելով պաթետիկ հռետորականությամբ⁶⁶ տոգորված՝ «Հաւուն»–ից «քաղված» զարտուղող հատվածի մուտքով (տե՛ս օրինակ 4):

«Գլուխ Եկեղեցույ» և «Այսօր ցնծացէք» տաղն ու փոխը լայնորեն կենցաղավարել են և մեծ տարածում ստացել այնքան, որ դարձել են Գանձարան–Տաղարանների անփոփոխ բաղկացուցիչները: Ավելին, իրենք են արդեն որպես չափանմուշ ծառայել այլ ստեղծագործությունների համար, ինչպես վկայում են լուսանցահղումները: «Գլուխ Եկեղեցույ» տաղի ձայնով է երգվել Կոստանդին Սսեցու «Կոյս անապական Մարիամ Սուրբ Աստուածածին» Վերափոխման տաղը⁶⁷, իսկ «Այսօր ցնծացէք, եղբարք» տաղի «գոյնով»՝ Հովհաննես Սարկավազ Իմաստասերի հորինած «Ծագումըն փառաց Էին միայն Միածին Որդին»⁶⁸ և «Ձայնն այն որ զաշխարհս եստեղծ»⁶⁹ տաղերը: Գրիչները ցուցումներ են թողել նաև «Այսօր ցնծացէք»–ի կատարման վերաբերյալ՝ «Քրիստոս փառաց գոյն»⁷⁰, «Ձայն, որ զաշխարհս արար գոյն»⁷¹ և այլն:

ձայնեղանակում. տե՛ս Ն. Թահմիզյան, *Գրիգոր Նարեկացին և հայ երաժշտությունը V–XV դդ.*, էջ 204:

⁶⁵ Ըստ Ն. Թաշճյանի նշման՝ ԲՁ:

⁶⁶ Նարեկացու տաղերի առնչությամբ Ն. Թահմիզյանը գործածում է «*հռետորական քարքառումներ*» կապակցությունը. տե՛ս *Գրիգոր Նարեկացին և հայ երաժշտությունը V–XV դդ.*, էջ 207:

⁶⁷ Ձեռ. N 2070, թ. 235բ – *Մայր ցուցակ հայերէն ձեռագրաց մատենադարանին Մխիթարեանց ի Վենետիկ*, հատ. Ե, ս. 655:

⁶⁸ Ms. 80, F. 166v – R. Kévorkian. A. Ter–Stépanian. *Manuscrits arméniens de la Bibliothèque nationale de France*, col. 174.

⁶⁹ Ms. 80, F. 127 – *ibid.*, col. 172.

⁷⁰ ՄՄ, ձեռ. N 428, թ. 46բ:

⁷¹ ՄՄ, ձեռ. N 424, ԺԷ դ., տեղի՝ անհայտ, թ. 316ա: Ի դեպ, այս ձեռագրում առկա է միայն տաղի վերջին տունը՝ «Պաղատիմք առ ձեզ, ընտրեալք...», որ խորագրված է *մեղեդի*:

«Այսօր ցնծացեք, եղբարք» տաղը՝ ըստ կիլիկյան հնագույն Տաղա-րանի, կամ առավել ճշգրիտ՝ Հովսեփ երաժշտապետի գաղափար օրի-նակի, պետք է թվագրել առնվազն XIII դարի առաջին կեսով: Ըստ այսմ՝ կատարում ենք մեկ կարևոր ճշգրտում առ այն, որ «Դիտելով զհեթա-նոսս» տաղը գոյություն է ունեցել արդեն XIII դարի սկզբներին:

Այսպիսով, մեր ուսումնասիրությունը կարևորվում է ոչ թե սուկ կի-լիկյան երգարվեստի պատմության մի անհայտ էջի բացահայտման, այլ, որ առավել նշանակալի է, հայոց միջնադարի երկու խոշորագույն գործիչների՝ Գրիգոր Նարեկացու և Ներսես Շնորհալու երաժշտա-բանաստեղծական ժառանգության առնչակցության դիտանկյունից: Այսու՝ երկու հանճարների երկնած գանձերից՝ անանուն վարպետի ձեռքով ի նորո ծնունդ առած երկը իրավասու ենք դասելու մեր հոգևոր երաժշտական մշակույթի երևելի նմուշների շարքին:

Ամփոփում

Գրիգոր Նարեկացու (X–XI դդ.) տաղերի երաժշտական բաղա-դրիչները նորովի են մեկնել Կիլիկյան Հայաստանի երաժշտական մշակույթի ներկայացուցիչները՝ ըստ զարդուրուն ոճի նոր պահանջների: Ընդամին՝ նրանք ազատորեն օգտվել են Ներսես Շնորհալու (XII դ.) երաժշտաբանաստեղծական ժառանգությունից՝ իրենց ստեղծագոր-ծություններ ներմուծելով ոչ միայն նրա երկերի ոճական առանձնա-հատկություններին բնորոշ առանձին տարրեր կամ կաղապար–դարձ-վածքներ, այլ առավելն՝ ամբողջական մեղեդիական հատվածներ: Այդպիսի նմուշների շարքին է դասվում Գրիգոր Նարեկացու «Հաւուն, հաւուն» տաղի նոր՝ վերաեղանակավորված տարբերակը՝ «Դիտելով զհեթանոսս» սկզբնատողով, որում գործածվել է «Որք զքրովբէիցն խորհրդաբար կերպարանիմք» սրբասացության («Քերովբէական եր-գի») մի ընդարձակ հատվածը, որի երաժշտական բաղկացուցիչ հեղի-նակը Ներսես Շնորհալին է:

«Դիտելով զհեթանոսս» տաղից է «սերել» կիլիկյան անանուն հե-ղինակի «Այսօր ցնծացեք, եղբարք, պարակից եղեալ» տաղը՝ նվիրված Ս. Առաքյալներ Պետրոսին և Պողոսին: Այսինքն՝ վերջինս նույնպես

սերտ ազգակցություն ունի վերոնշյալ սրբասացության հետ և կրում է նրա ոճական ազդեցությունը: Բացի այս՝ տաղում առկա է նաև ևս մեկ կարևորագույն շերտ, որն առնչվում է «Հաւուն, հաւուն»–ի բուն նախնական եղանակին, իմա՝ Կոմիտաս Վարդապետի կատարած ձայնագրությանը:

«Այսօր ցնձացէք, եղբարք» տաղի գրական բնագրի վաղագույն ձեռագրական գրառումը տեղ է գտել 1241 թ. Դրագարկում (Կիլիկիա) գրված Տաղարանում: Ըստ այսմ՝ ճշգրտվում և գիտական շրջանառության մեջ է դրվում այն փաստը, որ «Դիտելով զիեթանոսս» տաղը գոյություն է ունեցել արդեն XIII դարի սկզբներին:

Բանալի բառեր՝ Գրիգոր Նարեկացի, Ներսես Շնորհալի, Կիլիկիա, Տաղարան, տաղ, սրբասացություն, մեղեդիական դարձվածք, երաժշտական բաղադրիչ, Նիկողայոս Թաշճյան, Կոմիտաս Վարդապետ:

ОТЗВУКИ МУЗЫКАЛЬНОГО ТВОРЧЕСТВА ГРИГОРА НАРЕКАЦИ И НЕРСЕСА ШНОРАЛИ В ТАГЕ АНОНИМНОГО КИЛИКИЙСКОГО АВТОРА

Резюме

Астхик Мушегян (Армения)

кандидат искусствоведения

Научно-исследовательский институт

древних рукописей «Матенадаран» им. Месропа Маштоца

Центр армянской духовной музыки

Музыкальная составляющая *тагов* Григора Нарекаци (X–XI вв.) получила новую трактовку в творчестве музыкальных деятелей Киликийской Армении в соответствии с новыми канонами орнаментального стиля. При этом, Киликийские музыканты свободно обращались к музыкально–поэтическому наследию Нерсеса Шнорали (XII в.), включая в свои произведения не только отдельные стилистические элементы или устойчивые мелодические обороты, характерные для его произведений, но и целые музыкальные эпизоды. К подобным образцам относится новая версия *тага* «Հաւուն, հաւուն» («*Авун, авун*» – «Птица, птица»)

Գրիգոր Նարեկացու, положенного на новую мелодию. *Таг* начинается со строки «Դիտելով զհեթանոսս» («*Глядя на язычников*») и включает в себя развернутый фрагмент святословия («Херувимской песни») «Որք զբոլբեիցն խորհրդարար կերպարանիմք» («*Иже херувимы тайно образующе*»), автором музыкального компонента которого является Нерсес Шнорали.

От *тага* «*Глядя на язычников*» берет начало и *таг* анонимного киликийского автора «Սյուր ցնծացեք, եղբայրք, ցարակից եղեալ» («*Возрадуйтесь сегодня, братья*»), посвященный святым апостолам Петру и Павлу. Таким образом, он также родственно связан с вышеупомянутым святословием и схож с ним стилистически. Помимо этого, в данном *таге* наличествует еще один важнейший пласт, относящийся к наиболее древнему варианту мелодии *тага* «*Авун, авун*», записанному Комитасом Вардапетом.

Древнейшая запись словесного текста *тага* «*Возрадуйтесь сегодня, братья*» сохранилась в сборнике *Тагаран*, написанном в 1241 году в Киликии, в скриптории монастыря Дразарк. В соответствии с этим, в научный оборот нами вводится важное уточнение о том, что *таг* «*Глядя на язычников*» существовал уже в начале XIII века.

Ключевые слова: Григор Нарекати, Нерсес Шнорали, Киликия, *Тагаран*, *таг*, святословие, музыкальный оборот, музыкальный компонент, Никогайос Ташчян, Комитас Вардапет.

THE REFLECTIONS OF THE MUSIC OF GRIGOR NAREKATSI AND NERSES SHNORHALI IN THE *TATS* OF AN ANONYMOUS CILICIAN AUTHOR

Abstract

Astghik Musheghyan (Armenia)

PhD in Art

«Matenadaran» Mesrop Mashtots Institute of Ancient Manuscripts
Center for Armenian Sacred Music

The musical components of the *tats* (a medieval Armenian sacred music genre) by Grigor Narekatsi (X–XI centuries) were reinterpreted by the music figures of Cilician Armenia in accordance with the new canons of the ornamental style. Moreover, Cilician musicians freely resorted to the musical and poetic legacy

of Nerses Shnorhali (XII century), in their works referring not only to separate stylistic elements or musical patterns, but also to entire musical episodes typical of his music. A sample of such reinterpretation is a new version of the *tat* «Հաւուն, հաւուն» (“Havun, Havun” – “The Bird, the Bird”) by Grigor Narekatsi, which was set to a new melody. The *tat* begins with the incipit «Դիտելով զհեթանոսս» (“Watching over the Gentiles”) and includes a large fragment from the *hagiody* (“The Cherubic hymn”) «Որք գբրովբէիցն խորհրդաբար կերպարանիմք» (“We who mystically represent the Cherubim”), the musical component of which was written by Nerses Shnorhali.

The *tat* «Այսօր ցնծացեք, եղբարք, պարակից եղեալ» (“Rejoice Today, Brothers”) by an anonymous Cilician author is dedicated to the Holy Apostles Peter and Paul and originates from the *tat* “Watching over the Gentiles”. Consequently, this *tat* is also related to the aforementioned *hagiody* and shares a stylistic similarity with the latter. Furthermore, this *tat* possesses another important layer that refers to the earliest version of the melody of “Havun, Havun”, namely, the version of the latter recorded by Komitas Vardapet.

The earliest handwritten record of the original literary text of the *tat* “Rejoice Today, Brothers” is found in the *Tataran*, copied in 1241 at the scriptorium of the Drazark Monastery in Cilicia. Thus, an important clarification is introduced: the *tat* “Watching over the Gentiles” already existed in the beginning of the XIII century.

Keywords: Grigor Narekatsi, Nerses Shnorhali, Cilicia, *Tataran*, *tat*, *hagiody*, musical pattern, musical component, Nikoghayos Tashchyan, Komitas Vardapet.